

Škola: náboženská, nebo světská?

92 – Židovská škola v Lužích, do roku 1905
Židovské muzeum v Praze

Škola, schopnost číst a psát, a proto i porozumět náboženským textům, patřila k významným součástem judaismu. Před emancipací bylo vzdělání určeno především chlapcům, kteří od tří let studovali v náboženských školách nazývaných *cheder*, někteří starší chlapci a mladí muži své znalosti dále rozšiřovali v *ješivách*. Jádrem výuky bylo studium *Talmudu* a jeho možných výkladů. Tradiční židovské školství však bylo v době emancipace postupně omezováno a nahrazováno novými typy škol. Tyto změny souvisely jak s proměňujícím se postavením Židů ve společnosti, tak i se zaváděním povinné školní docházky a s celkovou modernizací školského systému.

Od reformy Josefa II. mohli Židé nově studovat na univerzitách spolu s křesťanskými studenty. Za jeho podpory byla v Praze založena první židovská normální škola, v níž se kromě tradičních náboženských předmětů vyučovaly také sekulární obory. V místech s větším počtem židovských rodin židovské obce zřizovaly školy s povinným německým vyučovacím jazykem, ve kterých se vedle náboženství žáci učili především exaktní a obecně humanitní předměty. Školní docházka byla nyní povinná i pro dívky.

Reformy Josefa II. vyhovovaly části židovských učenců, kteří byli ovlivněni židovským osvícenstvím, *haskalou*. Ti brojili proti židovskému vzdělání v *chederech* a *ješivách*, v nichž bylo vyučovacím jazykem jidiš či židovský dialekt němčiny, tzv. *Judendeutsch*. Stoupenci *haskaly*, ovlivnění zvláště učením berlínského učenice Mosese Mendelssohna (1729–1786), propagovali naopak školy sekulárního charakteru s němčinou jako vyučovacím jazykem. Jidiš pohrdali jako žargonem ghetta. I výuka hebrejštiny měla být omezena na minimum.

Až do 60. let 19. století většina židovských dětí studovala přinejmenším na nejnižším stupni v jedné z těchto židovských škol. Pouze v místech s menším počtem židovských rodin začaly židovské děti chodit do místních škol spolu s křesťanskými dětmi. V roce 1869 byla katolická církev zbavena dohledu nad školstvím, které mělo být nadále bezkonfesionální, a nemělo tedy reprezentovat pouze jedno vyznání. Náboženství, které se považovalo za základ veřejné morálky, však stále zůstávalo významnou součástí vzdělávání: během hodiny náboženství ovšem katoličtí žáci studovali s katolickým knězem, protestantští s protestantským a Židé s rabínem. Zhruba v této podobě byla role náboženství ve škole zavedena až do druhé světové války. Stále větší počet židovských studentů proto navštěvoval obecné školy a židovské náboženské školy postupně zanikaly. Většina židovských žáků v této době již navštěvovala obecné školy s českým nebo německým vyučovacím jazykem.

V meziválečném Československu byly židovské školy spíše výjimkou: existovaly nadále tam, kde židovské obce měly silný pocit etnické identity (například obecná škola v Moravské Ostravě), nebo vznikaly pod vlivem sionismu (gymnázia v Brně a v Užhorodu). V Praze i nadále existovala židovská náboženská škola. Po okupaci nacisty a vyloučení Židů z německých a českých škol hrály však tyto školy v Praze a Brně zásadní roli ve vzdělávání židovských dětí. Po úplném zákazu toto vyučování pokračovalo ilegálně.

Vzdělání hrálo v době emancipace v procesu židovské integrace do společnosti klíčovou roli: židovské rodiny často považovaly vzdělání svých dětí za zásadní a byly ochotny do něj investovat. Nadprůměrné množství Židů studovalo na středních školách a následně na univerzitách. V Předlitavsku (západní části habsburské monarchie) se například kolem roku 1900 podíl židovských univerzitních studentů pohyboval mezi 15 a 20 procenty. Tento důraz na vzdělání nebyl vlastní pouze Židům, neboť vzdělání a kultura hrály zásadní roli v sebeobrazu měšťanských vrstev. I pro další menšiny, například protestanty, bylo vzdělání cestou, jak překonat své dřívější vyloučení ze společnosti.

93 – Šimon Wels o židovské škole v Oseku u Rokycan

„Do školy židovské jsem šel hned po stěhování, ačkoli jsem měl ještě půl roku času. Vyučovalo se: čtení, psaní, počtům, němčině a náboženství, které se zakládalo ze čtení z hebrejského slabikáře, a když jsme se tomu trochu naučili, překládalo se z hebrejské bible (pět knih Mojžíšových) do němčiny. Také byla hodina pro německé¹ písmo: alef, bet, giml, dalet, hej co jsem dost rád psal, radši než hebrejštinu překládal, a poněvadž jsem v překladu každý den postupoval a doma se ten článek naučil, (později jsem mnoha slova zapoměl, a že jsme neměli hebrejský slovník, zapoměl jsem i děj v bibli), nebrali jsme hebrejštinu za pravý konec, a také z ní mnoho nevím, a náboženství jsme ani neměli.

Dostali jsme rozkaz, nepamatuji se odkud, abychom chodili také do obecné školy. Byla u nás dvoutřídky a navštěvoval jsem ji jen krátký čas.

Vyučování starého pana Balína se mi zvláště nelíbilo; ponejvíce se četlo, a to nehleděl žádný do knihy. Každý uměl všechny články z paměti, vždyť musel v té třídě sedět 3 až 4 roky. [...]

Šel jsem zpět do židovské školy. Tam se mi mnohdy nelíbilo. V místnosti, kde bydlí rodina jedenáctičlenná, se učilo ještě šest žáků, každý se učil něčemu jinému. Mimo to odehrávaly se v téže místnosti všechny rodinné záležitosti, vařilo se tam, žehlilo, mandlovalo a jedlo. Místnost byla vlhká a ty nejrůznější vůně a nevůně z vařiva nedělaly nám učení příjemnější. Za vyučování jsem platil týdně 17 ½ krejcarů.

Skvělé postavení učitel neměl, roční služba činila 300 zlatých a byt. Když byl mimo školu, převzala vyučování paní učitelová. Mně to nikdy netěšilo. Poněvadž měla svých hospodyňských věcí dost, (služku neměli, ale jedenáct dětí!), dávala nám, když měla více práce, úlohy k opisování nebo několik příkladů z počtů.“

Šimon WELS: *U Bernátů*, Praha 1993, s. 16–17

94 – Max Brod: „Židovská škola“

„Zápis, rodičovská schůzka, ještě pár slovních šarvátek, první běžný školní den – a dnes tu stojíme. Všechno začalo, nic ještě není jisté. Pomalu se o tom mluví. Příští rok budeme mít nával. – Vyučovací jazyk: v Praze čeština, v Brně němčina. Na obou místech s výrazným přihlédnutím k druhému jazyku. Žid má být oproštěn od šovinismu jazykového boje.

Bez hlubokého porozumění prezidenta Masaryka bychom se svými národně-kulturními požadavky těžko dospěli tak daleko.

Dnes tu stojíme. Sedmáct žáků první třídy. Úplné nic. Drobnost. Bezvýznamná věc. – A přece věc veliká. Protože je to věc zcela konkrétní a protože je to začátek.“

Der Jude, roč. 5 (1920), č. 5, s. 348

¹ Má být hebrejské. Buď se mohl zmylit autor, nebo chyba vznikla při pozdějším přepisu rukopisu.

**95 – 3. třída židovské školy
v Moravské Ostravě, 1931**

Židovské muzeum v Praze

Jedna z mála židovských škol, které existovaly až do konce první republiky. Od 60. let 19. století až do roku 1936 se v ní vyučovalo v němčině, v posledních letech pak v češtině.

**96 – 3. třída reformního reálného
židovského gymnázia v Brně, 1940**

Židovské muzeum v Praze

Židovské gymnázium bylo v Brně otevřeno v roce 1920 a existovalo až do roku 1941. Bylo iniciováno sionistickým hnutím a vyučovalo se na něm v němčině, ve školním roce 1929/30 byla otevřena první česká třída a od roku 1936/37 byla čeština výhradním vyučovacím jazykem.

**97 – Ilegální vzdělávací kroužek
židovských dětí učitelky Marie
Neumannové-Kofátkové**

Židovské muzeum v Praze

Od školního roku 1940/1941 bylo zakázáno židovským dětem navštěvovat běžné školy. Část z nich dále studovala v židovských školách (které však byly brzy také uzavřeny), zbytek se vzdělával v ilegálních vzdělávacích kroužcích. Ty byly organizovány z iniciativy rodičů či pedagogů, často za podpory židovské náboženské obce. Vyučování se obvykle účastnilo okolo deseti dětí a konalo se v bytech rodičů či, jak je tomu v případě této fotografie, v bytě samotného učitele.

